

KAZINCZY FERENCZ

MINT

SZABADKŐMŰVES.

EMLÉKBESZÉD.

BUDAPEST.

1.

«Emlékezzünk régiokról! így kezdődik legrégebb történeti énekünk, oly időből, midőn hazánkat még méltán illette az a név, hogy: Nagy-Magyarország. Nekünk is illik mondanunk: Emlékezzünk régiokról! illik emlékeznünk hazánk fényes korszakairól s nagy férfiairól, kik Magyarországot, századok előtt, a diadal tetőpontjára s a culturállaniok első sorába helyezték volt. De illik egyúttal emlékeznünk a haza gyásznapjairól, azon sötét korszakokról, midőn a nemzet önhibája folytán a saját keblében szakadatlanul folyt párttusáktól pihenendő, idegen járom alá hajtá büszke fejét. S illik emlékeznünk azon férfiokról, kik e szomorú korszakokban fennen lobogtatták a szabadság zászlaját, és karddal; tollal harcoltak nemzetünk szent ügyében.

ki a világtörténet évezredeinek lapjait értelemmel forgatja, az előtt mint az éj chaoszából hajnalcsillagként derül fel és fényesen ragyog az a meggyőződés, hogy az emberiség, minden visszaesés dacára, lassan, de biztosan halad és tökéletesbedik.

Az emberiség haladása azonban mintegy hegy-völgyes vidéken képzelhető, a hol minden csúcson egy egy eszme van célul kitűzve. Sokáig kell fáradnia, izzadnia, túrnie míg partnak megy, hogy aztán, a kiküzdött eszme birtokában, annál könnyebben és gyorsabban haladjon a lejtőn előre, előre! S mennél magasabb hegyet ostromol, annál nagyobb lejtőn járhat, és mentül több ily magaslatra küzdötte fel magát, annál keményebb izmokkal törhet még magasabb célok felé, — mind előre, előre! ■

Mióta az emberiség az időszerint utolsó eszméhez felvergődött, mióta a G o n d o l a t-szabadság birtokában van, azóta biztos és kényelmes lejtőn halad. De mi, a kiket egy kegyes sors a lejtős útra helyezett, mi ne felejtjük, hogy maradékunknak ismét hegynek is kell mennie és azért legyünk rajta, hogy a nehéz küzdelemre legyen ereje s fegyvere, és hogy benne oly szilárd meggyőződést érleljünk, a mely a harc nehéz órájában szívét elszánt bátorsággal töltse el, és szüntelenül ösztönözze: előre, előre!

Jelenleg nem lehet ugyan panasz e tekintetben, mert a mostani nemzedék is hány nevezetes eseménynek, találmánynak és fölfedezésnek volt tanúja, a melyek részint haladási lépéseknek, részint pedig a haladás eredményeiként tekinthetők, és általában el lehet mondani, hogy az emberiség az utóbbi 3 —4 embernem alatt nagyobb haladott, mint előbb ugyanannyi évszázad alatt.

Es e rohamosabb haladásban van része a szabadkőművességnek is, — talán nem annyi, mennyit neki ellenségei tulajdonítanak, de talán mégis több, mint a mennyit önnönmagunk bevallani mernénk. Mert azáltal, hogy a páholyokban a democratia elve érvényesült, kifelé is önkényt ez irányban kellett működnie s minden egyes tagja elősegíté a democratiai elvek győzelemre] utását; ez pedi viszont a szabadkőművességnek vált előnyére, mert a democratia elveit valló profánok kész szabadkőműveseknek kínálkoztak.

A szabadkőművességet ugyan sokan hierarchikus intézménynek tartják, és meglehet, hogy a rövidlátók szemében az; de a ki a dolgok lényegébe be tud hatni, az előtt nem lehet titok a szabadkőművesség par excellence democratikus volta; mert szövetségünk és a democratia végcélja azonos: szabadság, egyenlőség, testvériség!

Hazánkban, e majdnem ezredéves alkotmányos országban, a democratia elvei csirában ugyanannyi ideig szunnyadoztak, és ezeket a világszerte lengedező szabadabb áramlat gyorsan fejlesztő s virágzásnak indítá. A demokratiai áramlat hazánkban észlelhetőleg a francia encyclopaedisták vívmányai s utóbb előidézett forradalom befolyása alatt, és Amerika függetlenségi harca után, a múlt század utóbbi évtizedeiben vette kezdetét, még pedig karöltve a szabadkőművesség terjedésével.

A magyar szabadkőművesség akkori terjedelméről és vezérférfiairól nincsen biztos tudomásunk; irányelveit, beléletét és működését mély fátyol borítja, melynek fellebbentésére csak az imént kezdődtek az első szerény kísérletek. Az általános homályból csak egy alak magaslik ki: Kazinczy Ferencz, a nagy reformátor a nyelv- és irodalom terén.

De az ő szabadkőművesi működését sem ismerjük teljesen; korántsem: csak egyes levelei, leveleinek egyes, többé-kevésbé homályos vonatkozásai, s műveiben elszórtan egy-egy elhintett eszme: ez az egész, a mi szabadkőművesi arcképének rekonstruálására kínálkozik.

Valamint azonban a földrajzi tudomány a csendes-oceánbeli szigetek minéműségéből

következtetve, apodictice kimondhatta, hogy ott, a hol ma beláthatatlan téren a tenger hömpölygeti vészes hullámain, ott hajdanta szárazföld volt, mely a szigeteket Ázsia continensével összekötötte: úgy nekünk is valamikor sikerülni fog, az eddigelé napfényre került és még kerülendő egykorú iratok nyomán és azok -combinálásával fényesebb világításba helyezni Kazinczy t, mint azt ma már tehetnek.

Addig tehát, tisztelt hallgatóim, elégedjenek meg e gyarló körvonalozással.

Kazinczy a szabadkőművesi világosságot Mi skolczon, »Az erényes Cosmopolitához« című páholyban, 1784. január 16. pillantotta meg.

Világosság-keresését és felvételét oly érdekesen beszéli el kiadatlan Önéletírásában, hogy annak e helytt való közlése elkerülhetetlenné válik.

1783. tavaszán, az akkor is már némi írói hírnévvel bíró Kazinczy (szül. 1756.) Pesten fordult meg. »Egy estve — úgy mond — egy barátomnál gyülénk össze, tiszta és tisztátalan lelkek mint a szent Péter leplée, s a beszéd a kőművessögre fordult. »Mily bolondság, monda az egyik, oly társaságba, oly titkos társaságba lépni, melynek célját, törvényeit, tagjait egyen kettön kívül nem ismerjük, s csak azért, hogy ez által pillonghassunk, csak azért, hogy azt

mondhassuk magunknak, hogy mi jobbak vagyunk mint mások.«

»Én pedig, mondám nagy tüzzel, nem ismerek nagyobb szerencsét, mint azt, ha valaki kőművessé lehetett. És, hogy valaki közületek akt ne gondolja, hogy én magamat kőművesnek akarom vétetni, kimondom, hogy az nem vagyok, de hogy meg nem szünök mindent elkövetni a mi szükséges, mind addig, míg azzá nem lehetek. Nem elég-e az a biztatás, hogy ott minden vallás tiszteletben van? s mindenki azt követheti e részben, a mit lelkiismerete javall? Nem elég, hogy az uralkodás ellen munkájokban semmi sincs? és hogy ők új tisztelet s kötelességet senkire nem tesznek, de azt, a mire minden köteles, még szentebbul kívánják? Kosz és érdemeden tagot semmi társaság nem óhajt, semmi nem tűr. A kőművesség tehát jókat keres, jókat vesz fel. És aztán az a szép egység, mely nem születést, nem fényt, hanem érdemet tekint! Ferenc császár, a Mária-Terézia félje, egy lózsiban egy consiliáriussal, egy concipistával, egy hadnagygyal, egy franciscánussal, egy kálvinista vagy egy rác pappal, s ott feltett süveggel mindenike, s ott mint barát és karát, mint testvér és testvér! Képzeltetek-e istenibb pillantást, mint az volna, ha őket látnátok a virtus nevében egyesítve?

Ketten hárman ellenem kiáltának; »én meghagyom, mondám, kinek-kinek a maga vélekedését, s elégnek nézem, ha a magamét elmondhatom. — De még egyszer: meg nem szünök mindaddig zörgetni, mihelyt megtudhatom, hol kell, míg azzá nem leszek. Gyönyörűség annak a társaságnak lenni tagjává, melyben Kelemen pápa a XIII. és XIV. s Fridrich (porosz király) Ferenc (császár) és Swieten (ministerelnök) voltak.«

E sorokban körülbelül ki van fejtve az akkori szabadkőművesség iránya, működésének szelleme s tagjainak minemősége. Arról is értesülünk belőlük, ha másunnan nem tudnék is, hogy a magyar szabadkőművesek akkor kizárólag jánosrendűek voltak.

«Késő éjjel eloszlánk — folytatja Kazinczy — kiki szállására. Fráter István megszólít, maga maradván velem, ha igazán szándékom-e kőműves lenni? «Dehogy kételkedhető! szavaim felől?» mondám, s ismét előbbi tüzemmel.

«Tehát barátom, én vagyok az, a ki neked kimutatom az utat.«

»S te az vagy-e? kiülték, s nyakába borultam; imhol már kőművesi csókkal csókollak meg.«

«Most, monda Fráter, nem mondhatok

többet; de ímhol a kőművesi tilalom: soha többé szándékról senkinek nem szólasz; én elindítom dolgodat, s mikor ideje lesz, neked hirt adok.

A dolog azonban húzódott. Azon évi (1783.) sz. István törvényszakára ismét Pesten jelenvén meg, Berzeviczy Gergelytől, kivel a Fehér-Farkas éttermében találkozók érté meg, hogy az itt megszállott gróf Török József, a debreczeni kerületi tábla ülnöke, szabadkőműves; hogy a legközelebbi »lózsi« b. Orczy József (a tábornok-költő fia, maga is költő s a fővárosi hires kert alkotója) elnöklete alatt september 1. tartatik meg, s Berzeviczky buzdította, nyerné meg Török pártfogását, s ha célt ér, emlékezzék meg ő róla is.

Kazinczynak több sem kelle, legott ebéd után felment a grófhhoz. »Mutatám — úgy-mond — hogy vele titkosan akarok szólni; de oly sokan voltak körüüé, hogy lehetetlen volt szólanom. Haza mentem, megírák leveletem oly szándékkal, hogy ha Törökkel szólhatok szólok; ha nem szólhatok kérní fogom, hogy leveletem olvassa meg. Másnap kilesém, lehetek-e vele. Mindég tele volt szobája. Így tizenkettőfélkor hozzá belépék. »Méltóságos gróf, mondám, én már tegnap óhajtottam a mélt. úrral szólhatni. Nem lehetett. Most is mindég jönnek mennek a

vendégek, vagy zárkózzék el egy két pillanatra velem, vagy vegye által e leveletem, olvassa meg s adja vissza.« A legöldöklőbb lomhasággal általveszi, s olvassa.

«Nyílik az ajtó, s belép egy valaki. Török megszólal: «Uram, Kazinczy úr engem arra kér, hogy tegyem kőművessé. Én nem tudom, micsoda pajkosság volt az valakiben, hogy rajtam magát mulassa, s Kazinczy urat megcsalja azt mondván, hogy én kőműves vagyok, s boldogíthatom szándékában. A levél szép, de nem nekem szól.« Az az impertinens ember általveszi leveletem, olvassa, s én csaknem összeroskadtam haragomban. Ezzel elmegyen.

«Török folytatja az olvasást. Jó egy második, s Török ennek is kezébe adja a levelet. «Méltóságos gróf, mondám, ezt nem vártam. Levelem mutatja, hogy ha a gróf személyében megcsalatkoztam is, szándékom tiszteletes, s lépésem nem gondolatiam Ezt a gróf, profánus létére is, kénytelen tisztelni. Mi ád just a grófnak az én titkom közössé tételére? mi köze ezeknek az uraknak az én dolgomhoz?«

»Követem az urat, mondá Török; a váratlan megszólítás, s ez az egész előttem nem ismert dolog engem egészen megzavart. Nem kellett volna nekik mutatnom, de a tett meg van téve. Ímhol visszaadom az úr

levelét azon szent ígérettel, hogy az úr megszólításával visszaélni nem fogok. Higyjen nekem az ur, az urat megcsalták, midőn engem mondtak annak, a ki az urat szándékában boldogíthatom; azonban belé fonatva a dologba, engedjen az ur nekem egy kérdést. Azt beszéli az egész világ, hogy Girálton és a Szirmayak közt vagyon egy lózsi. Az ur azon a tájon lakik: miért nem keresi ,az ur a felvételt ott, és miért itt?«

»Én ott kőműves soha nem leszek, mondám, soha! azok a magok vad libertinismusokkal, mely nem ismer semmi szentet, semmi tiszteletet, nem az én embereim. Szánom és szeretem némelyikét, de társaságukat s a velők léteit kerülöm.«

»Ugy nem szolgálhatok az urnák csak tanácsommal is. Uram, itt mindég jönnek mennek; nem szólhatunk szabadon, s én nem akarom azt gondoltatni, hogy titkunk van. Minek ez? Nem tetszik enni jönni? Menjünk.* A grádicson megfordul: »Uram, a mit az ur nekem a giráltiak felől monda, jutalmat érdemel. Gyönyörködve halhím azt. Hallja tehát az ur: én kőműves vagyok, s életem egyik boldogságának azt tartom, hogy az vagyok. Az uron azonban nem segíthetek, mert az nem rajtam áll. Annyit mondhatok, hogy septemb. 1. itt lózsi nem lesz; az ur tehát nyugton lehet. Be fogom

jelenteni az urat ott a hol kell, s egy hét alatt venni fogja válaszomat, s talán egy más valaki által. Azonban e pillanat óta az ur candidátus, s az első tilalom az, hogy ezentúl sem kőművesnek, sem profánusnak szólani a dolog felől nem szabad. Az ur szem alatt van, s minden lépéseit lesni fogják. Az asztalnál tegyen úgy az ur, mintha velem semmi dolga sem volna.«

E vallomások igen érdekesek, sőt fontosak; mert minden erősítésnél igazabban mutatják, hogy az akkori szabadkőművesek mily mély fátyolt vontak a profánokkal, sőt keresőkkel szemben, ügyökre és kőműves létükre, — nem úgy mint ma, midőn utonutfélen és nyilvános helyeken hallhatjuk azt az öntetszelgő, sőt kérkedő vallomást: »En szabadkőműves vagyok!* és mindenki hallatára tárgyalják a szövetség ügyeit. Az ily — legalább is könnyelmű — testvérek azonban elfelejtik, hogy a nyilvánosságra kerüléssel a szabadkőművesség el kell hogy veszítse minden hatását, minden nyibusát. De nem a nyibust féltem én. Nem. Soha! Lényegét látom megtámadva a szabadkőművességnek azzal, ha mi terveit és céljait kikürtölgetjük ellenségeinek hallatára, mert ők bizonyára jobban fognak igyekezni azok meggátlásában, mint mi megvalósításukban !

Pár nappal az imént elmondott párbeszéd után Kazinczy az elutazó gróf Török-től búcsút vett; s kevéssel utóbb a budapesti iidon egy ismeretlen csatlakozott hozzá, és sokáig mulatván vele, azzal a jelentéssel vált el tőle, hogy ő van kiküldve tudósítani, hogy jelentését örömmel fogadták, s a törvényszék végével haza menvén, szürettájban ott fogja venni a levelet, mely értesíti, mit tegyen.

Megjött a szüret, de a nyugtalan Kazinczy hiába várta a levelet. Csak újév táján érkezett az, és január közepére Miskolczra rendelte őt. Szulyovszky Lászlóval utazott oda, ki páholy-tartás miatt volt behiva, anélkül azonban, hogy tudta volna, hogy abban Kazinczy felvételéről lesz szó. Még a szállodában igyekezik vala, ezt a girálti páholy számára megnyerni, melyről Kazinczy már előbb nyilatkozott volt, hogy annak a libertinus társaságnak nem óhajtana tagja lenni, — jele, hogy a páholyok akkoriban egységes terv nélkül dolgoztak, hol humanus, hol libertinus irányban.

Kazinczy most is állhatatosan megmaradt elhatározásában. «Megköszöntem ugyan — így beszéli maga — az ajánlást, de magamtól egészen elhárítottam. Szulyovszky, hogy kedvet csináljon rá, nekem sok holmit beszélt a törvények s ceremóniák felől,

nagy szerencsémre, mert e nélkül én, a ki mind ezek felől semmit nem tudtam, irtóztatóan meg voltam volna, eleven képzelődésem miatt, vágva. — Mostan tehát félre vivén a szomszéd szobába, megszólita: Micsoda ember uram öcsém? Én tegnap azt ajánlom, s ezt feleli, hogy nem kell: most pedig lózsiba hivattatom, hol az uram öcsém felvétele felől lesz szó. Vállat voníték, s egy hangot sem feleltem, de megszorítám kezét, még pedig igen melegem.® — Másnap (16-kán) estve a hadfogadó tiszt szállására vívó Szulyovszky, s a sötét kamarában hozzá fogának felvevéséhez. A nagymester gr. Török Lajos volt. Elmondá a hitet, s az első kőművesi csókot neki ez adá, a másodikat az első assistens gróf Vay József, az 1790-ki országgyűlés egyik főszónoka s későbbi septemvir, és sorban a többi, kik »világot teremtének Miskolcon, mely az egész tájra, mely az egész hazára kilövelé sugárait.®

Hogy Kazinczy ban mily erőt nyert, illetőleg nyert volna a különben is ugylátszik igen tekintélyes és nagyhatású miskolci páholy, azt Kazinczynak utóbb kifejtett tevékenysége eléggé megvilágítja. 1785. végén azonban megjelent József császár nyílt parancsa, melyben elismervén azon jót, mit a szabadkőművesség a felebaráti szeretet által a szegénység, a nevelés, úgy a tudományosság

körül gyakorlott, az állam oltalma alá vette ugyan, de azon városokra szorította, melyekben valamely kormányshöz van. Ennélfogva megszűntek az összes vidéki páholyok, és a ki szabadkőművesi szellemben akart működni azontúl is, annak más utakról kelle gondoskodnia.

Kazinczy egy pillanatig sem tétovázott: világosan állott előtte, hogy jövőben mit kelljen tennie. E részben már páholyának neve: »Az erényes cosmopolitához« is irányadóul szolgált neki. Sajátságos véletlen, hogy épen e páholy tagjává lett Kazinczy, kinek egész élete a cosmopolitismusnak volt szentelve.

A cosmopolitismust sokan úgy értelmezik ugyan, hogy az annyit teszen, mint a kisebb népeknek, nemzeti sajátágaikból kivetköztetésével s nyelvük megtagadásával a nagyobb, hatalmasabb nemzetek, vagy idővel egy nemzethez szítása, hogy beteljesedjék az írás azon mondása, mely szerint «csak egy akol és egy pásztor léssen!»

En ez elméletet nem helyeselhetem, — én a cosmopolitismust, a világpolgárságot, a democratia eszméjét megtestesülve látom szövetségünkben, minden páholyban, sőt minden páholy-munkán. Úgy mint itt különféle rangú s állású férfiak vagyunk, kik individualitásunk fel nem adása mellett,

mégis egyenjogúak, és lényegben és azon célunkban egyek vagyunk, hogy az emberiség haladását individuális hajlamainkkal és meggyőződéseinkkel egyezően egy közös terv szerint és váll vetett erővel mozdítsuk elé: úgy a cosmopolitismus eszményképét is abban látom, hogy a kisebb számú népek nem nemzetiségük feladásával, hanem épen fokozásával és lehetőleg kiművelésével emeltessenek a cultura azon magaslatára, hogy e tekintetben a leghatalmasabb nemzetekkel egyenjogúak lehessenek, és az emberiség nagy eszméinek harcosaival egyenlő fényes fegyverekkel vitézkedhessenek.

Kazinczy tehát ily értelemben cosmopolitikus irányt követett, midőn a legmagasabb humanismusnak szép-jó-nemes hármasságából kiindulva, nemzetét nemesíteni, művelni igyekezett s benne a demokratikus elveknek az irodalomban, életben és pályaholyban való megszilárdítására s terjesztésére törekedett.

E cél elérésére Kazinczy három irányban fejtett ki nagy tevékenységet:

1. irodalmi működésével;
2. elágazott levelezéseivel, és
3. a szabadkőművesség útján.

Irodalmi működésében bámulatos élelátással már mint ifjú választá a korában

leghelyesebb utat az által, hogy a külföldi jelesebb írók műveit lefordította, az emberiség nagy eszméinek élvezetes alakban számos hívet nyert meg, és a mellett lépésenként a magyar nyelv csinosítását, tökéletesbitését eszközölte. De ez nem volt elég; nemzetének kivált műveltjei az idegen német és francia, valamint az eredő bűnként örökölt latin nyelv és művelődésben annyira el voltak fogúivá, hogy neki még azt is be kelle bizonyítania, hogy a magyar nyelv nem egyedül a jobbágyokkal érintkezésre való egyedül; hogy a magyar irodalom nem egyes tüzes ifjak rögeszméje, hanem, hogy az százados jogosultsággal bir; és azonkívül neki a történetből fel kelle idéznie a rettenthetlen vitézségü s önfeláldozó hazafiság példáit.

Ö tehát, inig egyrészt a magasabb eszmék diadalrajutásában fáradozott, másrészt a régibb magyar irodalom jeleseit a százados feledésből feltámasztotta s közkincsekké s közbecsülés tárgyaivá tette, a mellett pedig a magyar történelem kiváló alakjai s eseményei leírásával hatott a hazafias érzelmre. Mind ezt pedig oly mesteri tollal eszközölte, hogy nemzete egy szép napon arra a meggyőződésre ébredt, hogy az a megvetett, lenézett parasztnyelv minden eszméket és fogalmakat meghívó erővel bir.

Hogy e cél nagy küzdelmek nélkül el nem volt érhető, az természetes; hisz minden erélyesebb haladás visszahatást szül: a nemzetek, az egész emberiség, rugtató elemek hiún, szereti a lassú s kényelmes lépegetést, és rendes viszonyok közt visszahökken az árok előtt, melyen a merész bátran átszökik. Kazinczy egy század nyelvbéli mulasztásait igyekezett jóvá tenni s ennél fogva szinte természetes, hogy merész újításai számos ellenségét támasztották, kik ellene nagy hévvel síkra keltek. De a nagy küzdelem nagy diadalra vezet: s Kazinczy a csatátért diadal-kapun át hagyta el. Mai fejlett nyelvünk és irodalmunk az ő működése nélkül nem-is képzelhető.

Nagyon kimeríteném t. hallgatóim figyelmét, ha Kazinczynak irodalmi munkásságát bővebben ecsetelni igyekezném; különben eléggé ismeretes is az. Itt csak egyik vállalatát óhajtom röviden ismertetni. Kazinczyra ugyanis a szabadkőművesség akkori szokása szerint, felvételénél az »Orpheus« nevet ruházták. S ő e névre büszke volt, sőt azt irodalmilag is megörökítette. Folyóiratot indított 1790-ben, és midőn annak címéül felvette szabadkőművest nevéét »Orpheust,« már hallgatólag is kimondta, hogy az sajátkép szabadkőművesi céloknak fog szolgálni, ha azt bevezető program injában eléggé világosan ki nem fejtette volna is, — már a mennyire az az akkori viszonyok közt tanácsos volt.

Elmondván, mennyiben tér el e folyóirat az előbbeniektől, folytatja: » Nekem egyik tárgyam a Józan Gondolkozás lesz. Okaim vannak azt V i I á g o s o d á s n a k, A u f k l a e r u n g n a k, Eclaircissemენტnak nem nevezni; mert ezt némelyek az Indifferentizmussal, Irrelegióval s az úgynevezett Naturalismussal vagy Deismussal cserélik fel általában; s sikoltnak, mint a Helvétius baglya, ha sötét barlangjokba a nap melegítő sugara behat. — Kerülni fogom a mérges érdeklését annak a mi embertársaim szemei előtt szent; mert azt csúfsággal illetni, szeretetlenség; és azért is, mert én, bizonyos tekintetben, a mostani zsidók s Mahomet religiója iránt is tisztelettel vagyok. Sem azon nem leszek, hogy új religio apostolának neveztetessem, mert érzem jól, mely chimera szándék az a mely a köznépet — a gubába vagy bársonyba öltözött köznépet! megvilágosítani igyekszik; — mert érzem, hogy a világosság elfogadására kevés emberek és csak a jó szívűek alkalmasak; — mert érzem, hogy van olyan igazság, mely a rossz ember szívében mindig az, a mi a gyermek kezében a tűz és kés. — Az, a mit én a Józan gondolkozás alatt itt értek, az, a mi a megtévelyedteket a?, igazabb út felé vezet, a bolondságnak elibe tükröt vet, és ezen két igyekezet által a szív

javulására, elcsendesedésére s az igaz — nem phantasmai boldogságra utat nyit; — a babonásáétól megtisztult religio, az eleve-állatásoktól ment philosophia.« A ki érteni akart, és a ki a sorok közt tudott olvasni, érthetett ebből eleget!

Még bátrabban emel szót Kazinczy az „Orpheus“ egy későbbi füzetében, a lélek halhatatlanságáról szólván, a midőn a dogmatikus nézetekkel szemben azt mondja: «Horváth Adám azt állítja, hogy a lélek halhatatlanságát természeti okoskodások által is meglehet mutatni: én pedig azt, hogy a philosophia azt nem tanítja positive; legalább nem úgy, hogy az ellene támadható kétségek egészen eloszlattassanak. Hogy a természetben semmi sem veszhet el, azt kétségbe senki sem hozza, de még itt nincs vége a kérdésnek Mi nem lehet a lélek, azt megtanulták a philosophusok . . . de in i b ő l álljon? mi legyen? azt enki sem fedezi fel El akarván vonni elmémet a természet' mindenekben egy törvényt, egy rendet követő munkáinak szemlélésétől, mely azt tanítja, hogy minden a mit látunk, lesz, van, volt . . . s újra lesz, van, volt, de sohasem, az, mi volt, hanem mindig valami egyéb, úgy hogy nemcsak formáját, hanem az En-jét, Ego-ját is változtatja; — elmeredvén, elvakulván, elszédülvén, a tanító természet simplex szavától

való eltávozásom alatt, visszatérek a honnan eredtem, s meglegésem azzal, hogy ha m-ára nézve másféle is bár a felfedezhetetlen igazság, de én reám nézve az, a minék én képzelem. — Ezeket úgy mondom, mint philosophus, nem mint keresztyén.

— Lesz bizonyosan, a ki ezen egyenességemet kárhoztatni fogja, de hát árt-e a religiónak, hogy szabadon követjük a természet teremtőjének mellénk adott kalauzát, az értelmet?»

Szabadelvű iránya abból is kitűnik, hogy saját fordításában közli II. Frigyes értekezését a törvényszabásról, és Rousseau-nak »Contrat social-ja« fordítását kilátásba helyezvén, ennek »Gouvernement de Pologne« egy töredékét adja »A törvény-szabásról« cím alatt. Itt a többi közt összehasonlítván Moses, Lycurg és Numa törvényhozásai, az mondatik: »Egy utón jártak a régi törvényszabók mindig. Mindenike oly kötelet keresett, a mely a polgárt a hazához, és a polgárt a polgárhoz szorítsa; s fel is találta azt majd házi szokásaikban, majd vallásbeli ceremóniáikban, melyek mindig csak az ő nemzetjöknek tulajdonok vala stb. A mi törvényeink

— mondja végül — arra valók, hogy bukjunk meg fejedelmeink előtt, vaktában teljesítsük a mit parancsolnak, másnak a zsebéből ne lopjunk, s gazdagon fizessük a haza tolvajit. Összegyűléseink egyedül a templom-

ban esnek meg, oly isteni tisztelet végett, melyben nem lelünk semmit, a mely bennünket nemzeti különbségünkre s hazánk szeretetére emlékeztessen stb.« . . .

Ezekből, de egyéb közleményeiből is mindennütt kirí a szabadság, egyenlőség és testvériség mélyen átértett és átgondolt eszméinek érvényesülése.

Munkatársai közt is szép számmal vannak a szabadkőművesek mint pl. gróf Ráday Gedeon, Bacsányi János, Horváth Adára, Földi János, Aranka György, Darvas Ferenc, sőt az utóbbi szabadkőművesi neve alatt is: »Epaniondas.*

A jeles, és az ízlés nemesbítésére is jótékonyan ható „Orpheus* azonban alig egy évi pályafutás után megszűnt, az irodalomnak és szabadkőművességnek egyaránt nagy kárára.

Egyéb, szabadkőművesi irányú irodalmi működéséhez tartoznak még »kő mives* című műve, valamint különféle alkalmakkor tartott beszédei, de mindezekre nem tudtam ráakadni eddigelé; ellenben ismerem jegyzeteit Szirmay Antalnak a magyarországi Jakobinusokról írt munkájához, a melyben bőven adja elő a Martinovics-féle pörben szereplőkhöz való viszonyát.

Mint második eszközét Kazinczy működésének említettem levelezéseit.

A ki világszerte ismert nagy emberek

levelezéseit forgatta bár, de nem a Kazinczyét is, annak távolról sem lehet fogalma arról, hogy ez egyszerűnek látszó eszköz mily hatalmas fegyver lehet annak kezében, a ki vas következett! akarattal, ernyedetlen erélylyel és fáradhatatlan kitartással forgatja. Kazinczy majdnem két embernyomon keresztül levelezésben állott több külföldi irodalmi notabilitással, és hazánknak talán kivétel nélkül minden valamire való írójával, sőt számos egyéb téren kitűnő férfiaival. Ez idő alatt alig tűnt fel az irodalom egén új csillag, hogy Kazinczy feléje nem közeledett, és édes hízelgő modorával a gyöngéket és bátortalanokat nem biztatta és buzdította; az erősebbeket pedig még nagyobb, még fényesebb célokra nem figyelmeztette és serkentette volna. A ki nem volt író, az lehetett irodalom-pártoló; s ő azzá tenni igyekezett mindenkit, kivel csak érintkezett. S ha valakiben az irodalom iránti érdeklődés szikráját felleié, abban iparkodott azt lánggá növelni — a haza oltárára.

Ő a maga levelezői körére nézve egy egész journalistikát pótolt, és fényesen pótolt. Eddig napvilágra került levelezései máris egész sor kötetet képezne; pedig annak csak talán harmadrészét ismerjük még. Es minden újabb felmerülő levél egy-egy újabb bizonyosága Kazinczy Protheus-természetének. Sokoldalúsága épen oly bámulatos mint tántoríthatatlan

következetessége, és tervszerűsége, melyet a szabadkőművességben becsülni tanult, és melyet egész élete végéig követett, hogy a magyar írók szellemi solid ári tásával nemzetét a külföldi nagy szellemek eszméinek befogására előkészítse s megérlelje; továbbá hogy másik életcélját: a magyar nyelv tökéletesbitését sikeresen keresztülvihesse. Ezzel kapcsolatban sürgette a magyar nyelvnek a tanodákban kötelező tantárgyul való behozatalát, és hozzájárult a színügy emeléséhez, kivált külföldi jeles színművek átültetésével.

Hogy e levelezések mily tendenciájuk voltak, azt talán fölösleges hangsúlyoznom. Kazinczy sohasem felejtkezett meg szabadkőműves voltáról. Óvatosan indította meg a levelezést, és szabadelvűségének csak szikráit bocsátotta ki, a inig levelezőjének rokon gondolkodásáról meg nem győződött, és ha abban a szép- jó- nemes egységét megellete, tovább ment, és komüvesi módon kezdett tapogatódzni s ha jó felelet jött, mily kitörő örömmel üdvözölte az «atyafit», a mint a testvérek egymást akkor nevezték. De ha tagadó választ nyert, a «kereső* szándék-ról azonban értesült, nem tágitott, míg érdemes barátjával nem ékesítette a testvéri láncot.

Igen fontosak és tanulságosak e részben Aranka Györgygyel és Horváth Adám-

mai folytatott levelezései, a melyekben egyúttal Kazinczy működésének harmadik irányával is megismerkedünk.

Helyesen monda Hollós László: »Kazinczy mély szeretettel, majdnem rajongással csüngött a szabadkőművességen, és nemcsak maga érezte magát abban boldognak, de igyekezett annak minél érdemesebb tagokat is szerezni. Erősen meg volt győződve, hogy annak magasztos hivatása van az emberiség s így a magyar nemzet történetében is; pedig a szabadkőművesség helyzete nem volt irigylendő, túrték ugyan őket, de görcsös figyelemmel kísérték minden egyes mozdulatukat, s az absolutismus ébren volt, hogy elfojthassa a világosságot.»

Szépen illusztrálja e helyzetet Kazinczynek 1790. márc. 25-én Aranka Györgyhez intézett levele: «Nagy még a sötétség — úgymond — kedves Barátom! és nékem úgy látszik, hogy mivel némely helyeken napok támadnak, a barlangok setétjei még feketébbekké válnak, mint eddig voltak, niig egünket estéli homály fogta vala bé. En megmakacsítottam magamat kicsikarni a superstitio kezéből a véres tört és irtóztató képéről lekapni az álorcát. Voltaire., Rousseau, Helvetius, a Sansouciban lakott philosophus, s a kőművesség úgy adnak paizst balomba, mint mikor Perseust készítették

fel az istenek az Andromeda megszabadítására. Csak attól tartok, hogy lángoló felgyuladásaim által el ne rontsam igyekeztemnek boldogul hatásait.«

Valóban nagy volt az ő felgyuladása s gyűlölete mind az ellen, a mit félszegnek és ferde irányúnak felismert. Gyűlölte az igazságszolgáltatás hűségtelen közegeit és magasztalta a lelkiismereteket épen úgy, mint nagyrabecsülte a szabadelvű s szellemileg kiváló papokat, és kárhoztatta a sötétség terjesztésében gyönyörködő, ultramontan papokat. Lelkének ez alaphangulatának kifejezést adott két (fájdalom, töredékül maradt) költeményében, melyek eredetre az akadémia kéziratárában őriztetik.

Nem lesz talán érdektelen, ezen 1786. vagy 87-ben irt, eddig kiadatlan költemények egyikét (cím nélkül) megismertetnem.

íme közlöm szószerint:

Örök faj a választottak faja,
8 ámbátor abban senki származást
Ijlem vett anyától, nem fogy el soha.
És a mit a vak s a kevés hitű
Sejt és nem ért, s lát és nem tud, gyakor

Nincs közfal itten; a ki jó, rokon.
Szín, nyelv, szokás nem szül különbséget;
Egy tisztjük, egy törvényük, e g y hazájok.
Csak egy! és mégis inás. Lehullott állal

Bámulja a titkot a vak. Az neki
Titok marad, de a szenteknek nem az.

S mint a midőn két láng egymáshoz ér,
S az egyike általszivja a másikat,
S most egybekelve teljesen lobognak,
S hatalmasabban úzik a homályt,
Mely kedvez a latrok tanyáinak
S a jámborok lakjaikra vesztett hoz:
ügy a midőn két jó (kőműves)

A másiknak - címe »Daimonia« s tartalma kevésbé érdekes.

Hogy mily ideális szempontból nézte s ítélte meg Kazinczy a szabadkőművességet,, arról e versek, valamint az előbb idézett levél egy későbbi pontja fényesen tanúskodnak. »Ennekem a kőművesség — így szól — oly társaság, a mely egy kis karikát csinál a legjobbszívü emberekből, melyben az ember elfelejti azt a nagy egyenetlenséget, a mely a külső világban van, a melyben az ember a királyt és a legalacsonyabb rendü embert testvérének nézi, a melyben elfelejtkezik a világ esztelenségei felől, s azt látván, hogy minden tagban egy lélek, t. i. jónak szeretete, dolgozik, örömkönyeket sir; a melyben sokkal biztosabb barátokat lel, mint a külső világban; a melyben kiki igyekszik embertársainak nyomorúságát, a szerint a mint tehetsége engedi, könnyíteni; a melyben kiki olvasni, tanulni,

s szerzetes atyafiait munkái, írásai, példái által tanítani tartozik.»

Eszmének szép ez eszme, sőt eszménynek is elég magasztos; csak az volt a kár, hogy hiányzott a hivatott tér megközelítésére, megvalósítására. A vidéki páholyok el voltak altatva a császár parancsára és tényleg megszűntek működni: a miskolci páholyról legalább határozottan állítja Kazinczy 1790-ben, hogy «dolgozni régen megszűnt, mert előljáró atyánkfiai elszéledtek, és a fejedelem rendelése gátlást vetett b á t o r s á g o s összegyűléseinknek.» Kazinczy hozzá veti ugyan még azt is, hogy azóta «munka és páholy nélkül» vau, de az a kifejezés, hogy bátorság os gyűléseikben gátolva voltak, mintha arra engedne következtetni, hogy a bécsi szabadkőművesek példajaként, kik minden tilalom dacára újra s újra gyülekeztek annak idején, — a magyar kőművesekben is volt volna annyi szívósság, hogyha bátorságosan nem lehetett munkákat tartani, azt különféle helyeken nagy titkosan még is megtarthatták. Erre mutat az is, hogy Arankát egy újonnan (a tilalom ellenére) felállítandó páholy összeállítására buzdítja, és e célra közbenjárását felajánlja, *ha esmérsz vagy hat, hét tökéletes szívű embert, a kinek a feje vagy üres a bolondságtól, vagy

megtisztulhat; szólj nekik, mondjad, hogy valami ilyest kezdeni lehet; ha még profánusok, csinálj nekik jó ideát a kőműveség felől, s biztasd, hogy azok lehetnek, s légy rajta, hogy egy páholy állíttasson fel nálatok. — Ennekem, tudd meg, nincs e dologban semmi interessém, csak az, hogy óhajtom a szerzet elterjedését, és megvagyok győzve, hogy ez a legtökéletesebb oskolája az emberi szívnek.«

E mély érdeklődés, e lángbuzgalom kitűnik egy más helyből is, midőn ugyanazon tárgyra nézve így szól: »O, édes barátom, édes Arankám, de kedves gondolat tűnik szemem elibe. Ha te egynéhány egyetértő meghitt barátot szerzőnél, a ki összeesküdne, hogy nemcsak profánusnak nem szól, de még kőművesnek sem, — csak hetet vagy kilencet — s te nekem hirt adnál, berepülnék hozzád Erdélybe s constituálva volna a |~|-tok.« Ennek nyomaival egyébiránt még sokkal későbbi korban is fogunk találkozni.

Megengedve, azaz megtúrve akkoriban csak a fővárosi, illetőleg pesti páholy volt, mely gróf Draskovics János ezredes főmester vezetése alatt igen célszerűen járt el abban, hogy a szabadkőművesi lánc mégis átfonta az egész hazát. Ugyanis «ennek szándéka — így beszéli Kazinczy —

az volt, hogy minden vármegyének minden jobb fejei oda kapcsoltassanak a felvétel által, és hogy ezek a föld savai készítsék el az elméket a vallásbeli tolerancia tanításának elfogadására s gyakorlására. ... A páholy derekasan boldogult feltételében, s talán nem volt vármegye az országban, mely a maga jobb fejei által azzal összecsatlódásban nem állott, a hova annak jóltevő világa nem sugárlott. Midőn József a maga toleranciae edictumát kiadta, a Draskovics páholya már elkészítette volt az elméket s a mit József rendelete, az a kőművesek gondolkozásához képest kevés is volt.«

Csak az bántotta Kazinezyt, hogy a szertartásos munka hivatalos nyelve mind- eddig a német és latin volt, és 1789. november havában Pesten járván, indítványozta is egy magyar páholy felállítását: «Effectusa kezdett lenni — úgymond — de megcsökkent: mert az atyafiak elvesztették minden reménységüket, hogy a kőművesség jó lábra állhasson. Szeretném tudni, mi vethetne gátlást?» teszi hozzá a csüggedni nem tudó lelkes férfin.

De voltak még az idegen nyelveken kívül egyéb dolgok is, mik Kazinczynak nem tetszettek a kőművességben. így pl. ő, a jánosrendíi határozottan ellenezte a magasabb fokokat és a neophiták túlságos

megtaksálását. Az előbbiekre nézve említi Arankának: «Mondhatom, hogy nékem a három angliai grádusomnál, mely inas, legény, mester, több nincs és nem is lesz könnyen. Ilistorice sok grádusokat ismerek, de rajok nem vágyok. Eltévedéseknek nézem azokat.

A magas felvételi díjak ellen szintén Arankához irt levelében kelt ki, felhozván, hogy a nagyszebeni páholyba «a ki felvevődött, mintegy 75 forintot fizetett taxapénzt. Egyebet nem tudok, nem is akarok, mihelyest ilyest hallok. A pénzgyűjtés szent szándékból jöhet; nervus rerum pecunia ! De a pénz az az Éva almája, a mely minden roszt hozott be, valahol megfordult. Alacsony impostorságra vezette a legjobb szivü kőműves perceptort is. . . Van, van igen is szükség fundusra, de hát nem kész-e mindent künk nemcsak utolsó krajcárját, hanem még vérét is odaadni azért, a mi az előbbi esetben fundust kívánt⁹»

Baljóslatú szó volt, a mit itt lelkesülten szélnek bocsátott! Bizony alig volt egy-két év eltelendő, s országszerte kezdték a «Jacobinusoknak» cimezgetett szabadkőműveseket nemcsak kancsal szemmel nézni, de üldözni is, és megkívánták tőlük szivük drága vérét.

De ki várna ily szomorú sorsot a jövőnek fátyola mögött, a ki ifjúi hévvel buzgólkodik az emberiség nemesítése ügyében? Ki várná, a ki a jónak magvát elhintette, hogy az égen feltornyosuló felhők nem áldást hozó esőt rejtenek, melytől veteménye százszoros jutalmat volna adandó, — kogy azok a menny könye helyett mennykövet és jégesőt zúdítanak alá, hogy az ernyedetlen szorgalomnak szeretetteljes gondoskodással előkészített és ápolt vetését rövid percek alatt porrá pusztítsák, és lánggal emészszék I?

Kazinczy nem volt ily komor világnézetű; ő remélt és bízott, és tett, a mit a nyomasztó viszonyok közt tenni lehetett. Hogy a központosító pesti páholynak vidéki tagja volt, az ugyan határozottan nem állítható, de az abban kétkedés lehetlenné látszik. Azt azonban tudjuk, hogy egy magyar páholy szervezését indítványozta. Az ő nézete szerint, és igen helyesen, minden páholynak a közös célkon kívül, bizonyos kölöncéin irányban kellene működni. Az ő szeme előtt állott a «Zurwahren Eintracht» című bécsi páholy példája, mely «a tudományok elővitelét vette célul.»

Előtte a szabadkőműves olyan volt, mint a maltheser. «Félig pap, félig katona.

Néha tömjén volt kezébe, melyet a teremtés istenének nyújt be, néha kard, melylyel az ártatlanságot védelmezi.« Előtte mindig a cél lebegett, és ennek elérése kedvéért az eszközökre nézve meg tudott alkudni, ha azok kőművesi szellemitek voltak Így pl. az egykor dívott női kőműveséget sem veti meg, mert úgymond: «sok függ attól, hogy asszonyokat formáljunk.» Íme néhány szóban a nőnevelés fontossága megpendítve, melylyel bizony akkorában igen kevesen igen keveset törődtek hazánkban.

Nem kevésbé érdekes és fontos Kazinczynak Horváth Adómmal folytatott levelezése, mely eddigelé teljesen ismeretlen volt, de a mely fájdalom annyiban hézagos, hogy csakis Horváth leveleit bírjuk (az Akadémia levéltárában), Kazinczy válaszai pedig még lappanganak. Horváth levelei is hézagosak, a mennyiben a szabadkőműves! fontosabb és mélyebb titoktartást igényelő hírek külön cédulákra voltak, néha titkos írással is, írva mind két részről, hogy azok elolvasás után elégetessenek. Es épen e reánk nézve fontos cédulák is hiányzanak.

Mindazáltal kitűnik e levelekből is, hogy Kazinczy volt az. ki Horváthot is felszólító a szövetségbe lépésre s miután ezzel eltalálta annak legbensőbb óhajását,

melynek teljesítésére az máris intézkedett volt, de a keresett világosságot soká nem láthatá, Kazinczy sietteté felvételét.

Horváth multszázadi levelei közt talán legérdekesebb az 1790. jan. 21-ki, mint a mely arról tanúskodik, hogy az akkori szabadkőművesség a nemzeti nyelv helyreállítását egyik főfő tárgyául tekintette s ez ügyben országszerte tervszerüleg működött. Horváth ugyanis egy előbbi levelére hivatkozván, melyben arra szólította volt fel »hogy azon legyetek (t. i. a szabadkőművesek), hogy a magyar nyelv helyre álljon a publicuinokban», — (de a mely levelet Kazinczy e tartalmánál fogva bizonyára megsemmisített) — most arra figyelmezteti Kazinczyt és szomszéd társait, hogy mégis csak a latin nyelv mellett szavazzanak, nehogy megzavarodják ő felsége, kitől az imént kérelmezték az alkotmány teljes visszahelyezését; minthogy pedig a latin nyelv a régi alkotmány integráló részét képezte, nehogy ez csorbát szenvedjen épen a hazafiak kívánsága folytán: inkább lemondtak egyelőre a magyar nyelv használatáról, — annak sürgetését akkorra halasztván, a midőn az alkotmány teljesen vissza lesz állítva Hogy Kazinczy Somogy megye ez ügyben hozott határozatát ismerje, megküldi azt Horváth azzal a megjegyzéssel.

hogy «a t y á n k f i a i n a k megegyez é s é b ő l s nagyobb részt azoknak m u n k á j á b ó l küld i.» E szavakból tehát továbbá azt is következtethetjük, hogy Kaposvárit, a hol e levél kelt, páholy állott fenn, a mi hazai l.őművességünk történetében új adat volna.

A magyar szabadkőművesség e hazafias szép irányú töiekvésének azonban nem szókéra erőszakosan vége lett szakítva. A francia forradalom eseményei mély árnyat vetettek Ausztriára. II. József követője II. Lipót még követte annak szabadelvű kormányát, de ennek gyorsan bekövetkezett halála után a jószívű, de gyöngé akarató Ferenc jutván a trónra, minden megváltozott: a szabadelvű, bölcs kormányt politialis, erőszakos kormány váltotta fel. Az új császárt könnyű volt meggyőzni arról, hogy a francia forradalom, melynek 1793-ban rokonai: a francia királyné s férje áldozatul estek. — a szabadkőművesség műve volt, a mely — egy szabadkőműves denuntiatiója szerint, szintúgy az osztrák trón megbuktatására törekednék. Ennek folytán 1797-ben betiltották a páholyokat, és eltörölték az egész szövetséget.

De ez még nem volt elég. Bekövetkezett a vihar, a mely az egész birodalmat, de kivált Magyarországot évekig

rettegésben tartotta. A zsarnok kormányjelszava lett az összeesküvések felfedezése, s mindenben összeküvést szimatoltak. Eleinte Martinovicsot fogták el néhányad magával, de csakhamar kiterjesztették az üldöztetést mindazokra, a kik amaz inkább hóbortos, mint államveszélyes férfiúval a legtávolabb összeköttetésben állottak, főleg ha az illetők szabadkőművesek is voltak. Pörbe idézték Kazinczyt is, és minden lényeges ok nélkül halálra Ítélték. Vétésege abból állott mindössze, — a mint egy kiadatlan művében erősíti, — hogy Martinovics szabadsági kátéját bírta, s egyik barátjával közölte. Hogy e káté tartalmát, mint állam-bölcseleti röpiratét elvileg helyeselte, az feltehető: de nem egyszersmind az, hogy barátja vagy hive lett volna a káté gyakorlati consequentiájának, mely nem volt más, mint a forradalom.

Kazinczy nem volt forradalmár. Kazinczy nagy irodalmi agitator volt, de nem volt demagog. O royalistikus érzelmű volt, és soha a magyar alkotmány korlátait áthágni nem óhajtotta, dacára annak, hogy rajongott a Hellének szabad államai és a római republica iránt, hogy vallotta Rousseau államelveit, és hogy mélyen érezte azon példa fontosságát, a melyet a demokratikus Helvétia maroknyi népe nyújtott,

és a mely az emberiség haladási ügyének oly kiszámíthatatlan előnyére vált. Ugyanis mutatta e példa, hogy — a miben oly soká, s oly sokan kétkedtek és kétkednek, — hogy Európa korhadt földén nem lehetetlenség a *respublica*. S e tény messzeható hatással volt és lesz még soká.

Nem mondom ezzel, hogy mi szintén a *respublica* felé törekedjünk, vagy hogy az hazánkra nézve előnyös volna. Nem. Lehet eszmét elméletben helyeselnünk, annélkül hogy adott viszonyok közt annak gyakorlati megvalósítását célszerűnek tartanok. így én is a legeszményibb kormányrendszernek tartom a *respublicát*. de hazai viszonyaink közt még korainak, még lehetetlennek ítélem. Nekünk fájdalom, úgy látszik egyelőre e mostani alkotmányos monarchia is sok a szabadságból. De jövőidő, midőn a szabadság, a *democratia* szelleme jobban áthatván a világ népeit, unokáink is egy fokkal magasabbra emelhetik a haladás zászlaját!

Szintigy gondolkodhatott Kazinczy, midőn Martinovics kátéját olvasgató, és ha tényleges politikai reformokkal foglalkozott, azok bizonyára az alkotmány keretében mozogtak.

De az akkori kormánynak elriasztó példákra volt szüksége, és miután e célját

Martinovics és néhány társának lefejeztetésével elérte, megelégedett azzal, hogy a többi perbefogottak at, és első sorban a szabadkőműveseket, és egyúttal az ország legszabadabban gondolkozó s legjobb fejeit egyidőre kitegye útból. így változtatott utóbb többekével együtt Kazinczynak halál-ítélete bizonytalan tartamú fogsággá.

Közel hét évet sinlődött Kazinczy a Spielberg, Kufstein és Munkács casematáiban, és inig egészségét megrontotta a börtönlevegő, szellemét edzé a folytonos gondolkodásban és tanulmányozásban töltött idő. Testileg megtörve, vagyonilag tönkretéve, lépett (1801-ben) újra a küzdterre, és eddigele inkább ösztönszerűleg követett irányát teljes öntudattal, erélylyel és kitár-fással folytatta úgy, hogy működésének súlypontja a fogsága után való időre esik. Ekkor vitte keresztül a nyelvi reformot, eszméi ekkor jutottak érvényre. Levelezéseinek elszakadt fonalait újból felvette s levelezési halóját még szélesebbre s sűrűbbre vonta, úgy hogy a közvéleményt nagyrészt ő alkotia. és noha elég irodalmi ellensége volt, mégis ő képezte az irodalom szellemi központját.

De még egy más ügyben is, ugylátszik, ismét magához ragadta a vezérséget, — értem a szabadkőművességet. Nincsen semmi

bizonyítékunk annak feltevésére, hogy a testvérek a kormány tilalma dacára rendes páholyokat alakítottak, és folytatták volna elejtett munkájokat. Annyi azonban kiderül Horváth Ádám leveleiből, hogy a jelen századnak inég második évtizedében fiúsítás által szaporították a szövetség tagjait. Főleg az 1814-ki levelek sokat foglalkoznak a szabadkőművességgel, és az a körülmény, hogy Kazinczy Horváthtól kéri a rituálét és egyéb szertartásos hagyományokat, arra látszik mutatni, hogy még le nem mondott a szövetség helyreállítása reményétől. Egyelőre azonban főkép történeti szempontból foglalkozott a két barát a szabadkőművességgel, és mind a kettő az elhalt testvérek életrajzi adatait gyűjtötte. Vajha a szerencsés véletlen kezeinkbe játszaná becses gyűjteményeiket ! Rendkívül fontosak lennének a hazai szabadkőművesség történetére nézve.

Ez időtájt harmadízben látogatta meg Kazinczy Bécset, 1815-ben, és ápril-tnájusban ott tartózkodott. Már előbbi látogatása alkalmával 1803-ban ismerkedett meg Kininger Vince arckép-festő s rézmetszővel, kit egykorú levélben «egyikének a szeretetre leginélőbb embereknek® nevez, a ki «Bécsnek elsőrendű művészei közé tartozik.® Már akkor is Kininger által készítette arcképet, de csak kicsinyben. Az újabb alka-

lommal azonban ugyancsak Kininger által készült ez olajfestésű arckép, melyet Vitkovics Mihály barátjának ajándékozott, és a mely szerencsés véletlen következtében, másodkézből került a Nagy-Oriens birtokába.

Legjobb helyen van ott! Ékesítse a Nagy-Oriens helyiségét, és emlékeztesse szövetségünk vezérférfiát arra, hogy oly ügyet, mely segílyt kívülről sehonnan sem várhat, sőt a mely csak tűrve van, és a mely csak önnön bébiében található a lét-jogot biztosító életerőt, — hogy ily ügyet egyedül vaskövetkezetességü erélylyel. láng-buzgalmú kitarással és a haladási eszmék szakadatlan initiálásával lehet csak biztosan céljai felé vezetni I S emlékeztesse arra, hogy a szabadkőművesség nemcsak jótékonsági egyesület, hogy a közoktatás és ipar felkarolásával és fejlesztésével még nem tettünk mindent, hogy a szabadkőművességnek fontossal), magasabb, d öntő hivattatása van !

Nekünk pedig mindnyájunknak légy Te, Kazinczy, példánk! Az erőseket és bátrakat buzdítsa a Te példád még merészebb tetre, még állhatatosaid) küzdelemre! A gyöngéket és csüggedőket emelje fel, és keményítse meg a Te példát, hogy haladni merjenek még oly időben is, midőn ügyünk

stagnálni, midőn működésünk gátolva látszik. És ha majdan kénytelenek leszünk büszke, fényes termékeinket elhagyni, hogy szerényebb lakban vonjuk meg magunkat: vigasztaló példánk Te légy, a kit őseid csarnokából kiűztek, de a ki kunyhódból vezére voltál hazád legnagyobb szellemeinek! Mindenben Te légy példánk, és légy az a lángoszlop, mely bennünket az ígért szent földére vezet: az emberiség boba d o g i t á s á h o z !